

MARISKA ZOLTÁN
ADY ÉS LUKÁCS

a baloldali etika, jobboldali ismeretelmélet - séma /mely magától Lukácstól származik/ világítja meg legjobban Lukács szerepét a Tanácsköztársaság idején és az azt megelőző években.

Mottó: *Ady nem alkuszik*

" A magyar irodalom nagysága éppen abban áll, hogy legkiválóbbjai egész egyéniségükkel osztoznak a nemzeti közélet sorsában". Ezek az 1946-ból származó lukácsi sorok választ adnak arra az egyébként teljesen jogosan felmerülő kérdésre, hogy miért tud Ady Lukács megítélésében /már az 1909-es tanulmányban/ messze kortársai fölé nőni és miért kapcsolódik olyan egyértelműen Ady neve Petőfi neve mellé. /Ady nem alkuszik; Ady, a magyar tragédia nagy énekese/. Ebben a két tanulmányban /természetesen másutt is/ egészítődik ki a sor József Attila nevével. Ez már triviális, 40-50 évvel ezelőtt még nem volt az Lukács az, akinek kritikájában sikerül bizonyítani a magyar költészet fejlődésének kontinuitását azáltal, hogy felfedezi Ady költészetében Petőfi tradíciójának folytatóját, s aki biztos kézzel tudja kiválasztani jók közül a legjobbakat, biztos, időtálló elvek alapján. Ezek az elvek jelentkeznek más írók, költők kritikai megítélésénél is. Számtalan esetben /Kosztolányi, Jób Dániel, Babits, stb./. Lukács azt vizsgálja, hogy milyen vonatkozásban mutat közösséget és eltérést az illető író, költő, a korszak és a magyar irodalom legnagyobb alakja. Nagyon határozott tendenciaként jeletkezik ez a vonás Lukács kritikus tevékenységében, s igen élesen mutatkozik meg a Babits-kritikában.

Lukács szemben áll a *l'art pour l'art* mozgalommal, számára nincs politikamentes költészet. Következésképpen

Babits izoláltságát is háborúellenességként értékeli. Nagyon határozottan lép fel az *irodalmi forradalom* elmélete ellen is, rámutatván, hogy ezáltal /ti. ezzel az elmélettel/ "*Ady forradalmiságából egyéni különlegesség, pusztán költői sajátosság*" válik. S éppen ennek a szigorú elvnek alapján nem ért egyet a Nyugatosok Ady-felfogásával, a *primus inter pares* -elvvvel. Amellett, hogy kiemeli ennek az elvnek a jóhiszeműségét, rámutat, hogy Ady és a Nyugat kapcsolata "*radikális demokrata forradalom és a liberális kompromisszum ellentéte*" jellemezte, és ez "*minden úgyszólván tiszta irodalmi vagy irodalomtörténeti kérdésben megnyilvánul*".

Mottó: "*a szocializmus csak forma*"

"...a forradalom nélküli magyar forradalmárok poétája. Sírnyivalóan groteszk ez az Ady Endre publikuma. Olyan emberekből áll, akik úgy érzik: nincsen segítség, csak forradalom... ami van...; rossz, amin nem lehet toldani, amit el kell pusztítani, hogy helyet adjon új lehetőségeknek. Forradalom kellene, de még megkísérlésének távoli lehetőségeit sem lehet remélni."

Ha az előbb - a kontinuitás kérdésében - Lukács Ady-értékelésének irodalomtörténeti jelentőségéről beszéltem, ennek a pár sornak a kapcsán még inkább lehet jelentőségről beszélni. Először hangzik el az Ady-értékelésben /1909!/, hogy Ady költészetének lényege, központi magja a forradalmiság.

Későbbi tanulmányaiban Lukács természetesen sokkal árnyaltabban és más megközelítésben is kifejti ezt a gondolatot is, amire abban a korai tanulmányában nem képes. Hogy mennyire különbözik egymástól - túl az egyezésem - Ady forradalmiságának értelmezése a korai és későbbi ta-

nulmányokban, annak érzékeltetésére egy-egy idézetet hoznék.

Az első, nagyon sokszor idézett mondat az 1909-es tanulmányból való: Ady a magyar tragédia nagy énekese, *"Mert Magyarországon a forradalom csak lelkiállapot, csak az egyetlen pozitív, formai lehetősége annak, hogy a végtelen izoláltság okozta kétségbeesés csak kifejezést bírjon kapni."*

A másik, későbbi idézet: *"...ő/Petőfi/ nemcsak lelkesedik a demokratikus forradalomért, hanem mélyen megérti annak összes döntő problémáit, kitűnő taktikai érzékkel bírálja el fontos napi kérdéseit és teendőit ...Ezek a képességek megvoltak Ady Endrében is."*

A század első évtizedében /különösen az évtized második felében/ a demokratikus haladás és a reakció között megerősödő politikai harc a polgári értelmiség jónéhány tagját elvezette a forradalom-pusztán elméleti - gondolatáig. Sietek hozzátenni: más dolog *kacérkodni* a forradalom gondolatával és más dolog hirdetni azt. Nincs szó itt a forradalom-társadalmi életbeli szerepének osztályalapokon nyugvó megértéséről, az első Lukács-idézet-lelkiállapot, izoláltság; egyetlen lehetséges út melynek megkísérlésére a legkisebbremény sincs - pontosan megadja ennek a forradalmiságnak a lényegét.

Ez a jelenség, melyet Király István szubjektív-pszichológiai forradalmiságnak nevez, Adyra ekkor már nem illik. Ady éppen *Az Illés szekeren* c. kötetével jut túl ezen a felfogáson, bár forradalmiságának alakulásában továbbra is fontos szerepet kap ez a forradalom-felfogás. Publicisztikájának tanulsága szerint Ady ekkor már objektív érvekkel, társadalmi jelenségeket vizsgálva bizonyítja a forradalom-eljövételét. Jellemző paradoxon, hogy Lukács idézett tanulmánya éppen *Az Illés szekeren* kötet megjelenése után íródott /és nagyon találóan vonatkoztatja Hermann István az idézett sorokat a lukácsi attitűdre/.

Itt, ezen a ponton kapcsolódik a gondolatmenetbe a kor legizgatóbb problémája: a polgári intellektüel és a proletáriátus kapcsolata. Tudniillik, hogy az ideológiai válságból kiutat kereső polgár tud-e annyira *balra tolni*, hogy vállalhassa - és tudja-e vállalni - a proletárral való eszmei közösséget? Képes-e a polgári gondolkodó a társadalmi fejlődés törvényszerűségének megfelelően felismerni a proletáriátusban azt az erőt, melynek alapján ki lehet jutni a válságból?

Nyilvánvaló, hogy nem pusztán az osztálykötöttség az érdekes: az ismeretelmélet a döntő.

Az, hogy valaki *lelkiállapotnak* nevezi a forradalmat, nem jelent mást, mint hogy nem látja a forradalom megvalósulásának egyetlen gyakorlati megoldását sem, következésképpen a proletárforradalom lehetőségét sem. A történelem furcsa fintora, hogy a Tanácsköztársaság népbiztosa 1909-ben a szocializmust mint formát látja. Etikája hiába mutat baloldaliságot */Kell a forradalom .../*, ez a baloldaliság nem párosul materialista gondolkodásmóddal.

Ha a gondolkodó hamisan állítja fel lét és tudat elsődlegességének alternatíváját - jelen esetben azáltal, hogy a szellemi szférát önállóan döntő szféraként kezeli - szükségképpen az idealizmus keretein belül marad. Ez nemcsak korlátozza, hanem meg is akadályozza az objektív világ /jelen esetben a társadalom/ adekvát megismerését, valós összefüggéseinek meglátását. A fiatal Lukács és Ady természetesen ismertek bizonyos Marx-munkákat. Elsősorban mint szociológust és közgazdászt értékelték, mint oly sokan akkor. A dialaktikus materializmus mindvégig ismeretlen /pontosabban nem elfogadott/ maradt Ady számára, és Lukácsnak is évek kemény munkája során sikerült elsajátítani a marxizmust.

Adyt illetően máris a szakirodalom egyik központi kér-

désénél vagyunk: nevezetesen Ady és a proletariátus kapcsolatánál. Azt gondolom, bármilyen összefüggésből, szempontból vizsgálták ezt a kérdést a végső következtetés ugyanaz. Ady nem tudott maradéktalanul azonosulni a munkásmozgalommal. Ady és a munkásmozgalom kapcsolatában mindvégig megmaradt valami a teljes feloldódást gátló tényező.

Elsősorban Ady individualizmusát szokták emlegetni ilyen gátló tényezőként /*Menekülés úri viharból*/. Király István túl Ady individualizmusán a munkásmozgalom alacsony fejlettségi szintjét említi /*Népszava -vita*/, s ebben feltétlenül igaza van. Mint ahogy a marxizmus is csak egy - sokak számára nem is a legszimpatikusabb - a táradalom-megváltó irányzatok között, úgy a magyarországi munkásmozgalom szociáldemokrata vonulata sem jelenthetett túl sokat az irányzatok dzsungelében. Ady azonban - és az a Népszava-vitánál sokkal fontosabb gátló tényező - lényegileg az idealizmus talaján maradt, s így hagyta ránk roppant életművét. Nem ismeri fel annak szükségességét, hogy mondanivalója materialista világkép kialakítását követeli meg, s ez a tény még az 1912 utáni Ady-hangra is illik.

Itt úgy érzem, meg kell állnom egy pillanatra. Fontosnak tartom az előbbi - első látásra bizonyára keménynek tűnő - kijelentésem értelmezését.

Értelmetlen ennyi év távlatából azt fejtgetni, miért nem lett Ady materialista sőt marxista. Ady alakjában a kor súlyos problémáját kívántam érzékeltetni. Ha valaki a proletariátusban mint változást hozó erőben bízik, s nem hangulatilag, hanem a társadalmi fejlődés hitelességével, akkor tisztában kell hogy legyen a proletariátus szerepével. Nincs erre konkrét lehetőség Magyarországon akkor, elméletileg azonban megfogható így is a probléma. Ezen a ponton - alkalmazkodva a történelmi törvényszerűségekhez - a polgári entellektüelnek világnézetet kellene váltani. A tudatosság megköveteli.

Ez az ugrás a legnehezebb feladatnak bizonyul gondolkodó ember számára, és erre éppen a Lukács-életmű a legpregnansabb bizonyíték. Szigeti József még 1958-ban is igen kemény hangon bírálja Lukácsot idealizmusának megőrzéséért, illetve azért a tendenciáért, melyben Lukács megkísérli idealizmusának összbékítését a marxizmussal. /A bírálat jogosságát nem feladat itt elemezni, mint ahogy nem érzem feladatnak Lukács Tanácsköztársaság idején írt munkáinak és tevékenységének tanulságait beilleszteni a gondolatmenetbe./

Az osztálydetermináltság tényének elfogadása a következőkhez jelenti az ismertetelmélet / a filozófus Lukács/ és a világnézet /a költő Ady/ vonatkozásában.

Mindkettőjük idealizmusa szükségszerű, de nem kizárólagosan szükségszerű következménye osztálykötöttségüknek. Politikai éleslátásuk, nagyfokú érzékenységük a közélet problémái, a társadalmi fejlődés kérdései iránt mindkettőjüket szembefordítja saját osztályukkal. Nem képesek azonban ideológiai vonatkozásban felmérni ennek jelentőségét /illetve Lukácsnak később sikerül/.

Igy történhet meg, hogy a forradalom kétségbeesett, illúziókban élő, gondolkodó egyén számára csupán érzésként jelentkezik. Hiába történik lényeges változás például Ady forradalom-felfogásában - objektív forradalmisága, erős vonzódása a proletariátushoz, a teljes azonosulást idealizmusas meggátolja. És meg is marad az idealizmus gátló tényezőként mindaddig, amíg nem sikerül megérteni a dialaktikus materializmus jelentőségét az emberi gondolkodásfejlődésében, és nem sikerül a világnézet átalakítása egészen az alapalternatívától, az idealizmus és a materializmus közti kikerülhetetlen választástól.

Még egy vonással szeretném kiegészíteni a képet. Szó esett arról, hogy az idealizmus jellemző megjelenési for-

mája a szellemi szféra önálló, döntő szféraként való kezelése. Egyenes következménye ennek a tételezésnek a kultúra elválasztása a társadalmi fejlődéstől, aminek a lecsapódása a közéletben mindazon kulturális javak féltése a forradalomtól, a néptömegektől, melyeket az emberiség fejlődése során megteremtett, s melyeknek a századforduló idején a polgárság a hordozója. Nem pusztán Ady gondolkodásában jelentkező vonás ez, nem is csak a Lukácséban, hanem a polgári értelmiség jelentős részére /például Babitsra is/ jellemző. Fontos kérdése ez az esztétikai kulturának is, és az esztéta Lukács értékelésénél sem hagyható figyelmen kívül ez a szempont.

Az Ady évfordulón számunkra a legfontosabb kérdés, hogyan értékeljük Ady Endrét, örökségét, aktualitását 1977-ben. Én a világváltozás kérdését, ennek szerteágazó, bonyolult szálait szerettem volna érzékeltetni Ady és Lukács esetében; - gondjukat e döntő fontosságú kérdésben közösnek érzem.

Negyvenkét fokos lázat - ilyen
lehet a modern élet láza - meg
lehet-e egyszerű limonádéval
gyógyítani? /1901/